

Marinekasernen Zeldenrust in Cilacap op Java (Beeldbank NIMH)

Vuurdoop in de archipel

de MARID in Indonesië van 1946-1949

75 jaar geleden kreeg de Koninklijke Marine (KM) een eigen inlichtingenorganisatie. Het Bureau Inlichtingen van de Marinestaf, later de Marine Intelligentie Dienst en Marine Inlichtingendienst – MARID – genoemd, kreeg zijn vuurdoop in Indonesië, waar de KM werd ingezet tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. Dit artikel verkent het vroege optreden van de MARID in Zuidoost-Azië. Daarnaast laat het zien dat inlichtingsofficieren die in Indonesië hadden gediend nog lange tijd leidend waren binnen de MARID.

Voor de Tweede Wereldoorlog beschikte de KM niet over haar eigen inlichtingen- en veiligheidsdienst. Vanwege de Nederlandse neutraliteitspolitiek ondernam de krijgsmacht geen inlichtingenoperaties op buitenlands grondgebied¹, ook toen de dreiging van Nazi-Duitsland en Japan steeds duidelijker zichtbaar werd. Inlichtingenwerk werd in de regel aan enkele stafofficieren overgelaten. Het ontcijferen van het versleutelde berichtenverkeer van de Japanse Keizerlijke Marine tussen 1934 en 1938 door de afdeling Inlichtingen van de Staf der Zeemacht in Batavia (het huidige Jakarta), onder leiding van luitenant-ter-zee der eerste klasse J.F.W. Nuboer, is hiervoor illustratief.² Samenwerking tussen de cryptologen en Japanologen en hun vakgenoten van 'Kamer 14' van de Generale Staf van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) in Bandung, leidde er toe dat het berichtenverkeer tussen Tokio en de Japanse consul-generaal in Batavia onderschept en gebroken kon

worden.³ Na de muiterij op het pantserschip Hr.Ms. De Zeven Provinciën in 1933 werd Indonesisch vlootpersoneel bovendien in Soerabaja gescreend op mogelijke communistische of nationalistische sympathieën. Binnen de KM waren er dus wel officieren met kennis op inlichtingengebied, maar een zelfstandige inlichtingen- en veiligheidsdienst ontbrak.⁴ De Tweede Wereldoorlog leidde in het krijgsbedrijf tot een *intelligence revolution*. Militaire inlichtingen bleken – meer dan in voorgaande oorlogen – van cruciaal belang. Vooral het onderscheppen van vijandelijk berichtenverkeer (*signals intelligence*), wat door de komst van nieuwe technologieën grootschaliger en sneller mogelijk werd, bleek een cruciale bron voor tijdige en betrouwbare informatie over de vijand. Het domein van de militaire inlichtingen werd steeds meer het werkgebied van goed opgeleide professionals die een vaste plaats in de organisatie kregen.

De oprichting van de Nederlandse militaire inlichtingen- en veiligheidsdiensten in Zuidoost-Azië past in deze ontwikkeling. Na de val van Java in maart 1942 gaf de Bevelhebber der Strijdkrachten in het Oosten, viceadmiraal Conrad Helfrich, opdracht in Australië een inlichtingendienst op te zetten. De activiteiten van deze dienst, vanaf april 1943 Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS) genoemd, waren gericht op het ondersteunen van de strijd tegen Japan en de voorbereiding van de terugkeer naar de kolonie.⁵ Naast de NEFIS richtte Helfrich op Ceylon in juni 1942 de inlichtingendienst Netherlands Special Operations (NSO) op, die later werd omgedoopt tot het Korps Insulinde.⁶ Deze dienst stuurde – net zo als de NEFIS naar Java en de Buitengewesten deed – *intelligence parties* naar Sumatra, maar gebrek aan steun onder de Indonesische bevolking en de afwezigheid van een *stay behind*-netwerk zorgden ervoor dat vrijwel alle Nederlandse infiltratieacties faalden.⁷

Bij de Japanse capitulatie op 15 augustus 1945 beschikten de Nederlandse zeestrijdkrachten over personeel met inlichtingenervaring en kennis van de archipel, maar niet over een eigen dienst. Na de oorlog wilde de marineleiding zelfstandiger kunnen opereren. Dat betekende enerzijds dat de afhankelijkheid van bondgenoten verminderd moest worden en anderzijds dat er meer ruimte gezocht moest worden ten opzichte van het Indische gouvernement en het KNIL. De zeemacht beschouwde zichzelf als een 'Rijksorgaan' met wereldwijde belangen en een wereldwijd operatiegebied en wilde zich daarom niet vastleggen op een beperkte, regionale taak in Indonesië.

Van Sabang tot Merauke

Om ook op inlichtingengebied over eigen slagkracht te beschikken stelde minister van Marine James de Booy op 27 november 1945 een Bureau Inlichtingen in dat later Marine Intelligentie Dienst en Marine Inlichtingendienst zou heten en bekend werd onder het acroniem MARID.⁸ Tijdens de beginjaren lag het belangrijkste terrein voor de maritieme inlichtingen- en veiligheidsdienst in Indonesië, waar de KM betrokken was bij de Nederlandse poging om het koloniale gezag te herstellen. Het takenpakket van de marine bij deze grote krachtsinspanning – op het hoogtepunt werden 67 marinevaartuigen, 51 vliegtuigen van de Marine Luchtvaartdienst en ruim twaalfduizend man marinepersoneel in de Oost ingezet⁹ – varieerde van het ondersteunen van landstrijdkrachten (door middel van kustbombardementen, troepenvervoer en amfibische operaties) tot het optreden tegen zeeroof en het uitvoeren van een marineblokkade van Republikeinse gebieden.¹⁰ Tijdige en betrouwbare maritieme inlichtingen waren hierbij van cruciaal belang.

De MARID ressorteerde onder de Marinestaf en had twee taken. Ten eerste: het 'verzamelen, verwerken en distribueren van alle gegevens nodig voor een juist krijgskundig gebruik van Marine-eenheden (...) – het eigenlijke intelligentiewerk'; en ten tweede: 'het voorkomen, dat de vijand of mogelijke vijand gegevens over de Koninklijke Marine verkrijgt en het voorkomen van vijandelijke infiltratie – het beveiligingswerk'.¹¹ Doordat de MARID maritiem-

operationele én strategische inlichtingen vergaarde, was de marineleiding inzake Indonesië minder afhankelijk van de NEFIS, het KNIL en het Indische gouvernement. Juist om die onafhankelijkheid te versterken werd de MARID in Indonesië aangestuurd door de Marinestaf in Den Haag.¹²

Het Intelligentie Bureau van de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië in Batavia was een kopie van het MARID-hoofdkwartier in Den Haag en had vijf secties. Sectie 1 verzamelde en verwerkte *hot* en *cold intelligence* over maritieme gegevens over geallieerde strijdkrachten en (vermoedelijke) vijanden, sectie 2 verzorgde politiek-strategische inlichtingen en vormde de liaison met andere inlichtingendiensten, Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigers in het buitenland en buitenlandse diplomaten in Nederland, sectie 3 richtte zich op *security*, sectie 4 hield zich bezig met de disseminatie van inlichtingenproducten en sectie 5 legde zich toe op archivering van correspondentie en rapporten.¹³

Het werkgebied van de Indische MARID beperkte zich niet tot het Intelligentie Bureau in Batavia. In Singapore beschikte de dienst over een inlichtingenliaison met de Britse inlichtingen- en veiligheidsdiensten, die zich vooral bezighield met het uitwisselen van inlichtingen over de Indonesisch-Republikeinse smokkelhandel in wapens, munitie en ander oorlogsmaterieel.¹⁴ Verder beschikte de MARID over een buitendienst van door de archipel heen gestationeerde inlichtingenofficieren. Elke Oudst Aanwezende Zeeofficier (OAZ) – plaatselijke marinecommandant en havenmeester – beschikte over eigen inlichtingenpersoneel, waardoor een aanzienlijk deel van het inlichtingenpersoneel bij de door de archipel verspreide OAZ-schappen gestationeerd was. MARID-personeel diende zodoende van Sabang tot Merauke. Uit een schrijven van de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië, viceadmiraal Albert Pinke, aan zijn superieur, de inmiddels tot Bevelhebber der Zeestrijdkrachten bevorderde luitenant-admiraal Helfrich, wordt duidelijk dat deze officieren een breed takenpakket hadden. De werkzaamheden van de inlichtingenofficier in Tanjung Priok, de haven van Batavia, zijn exemplarisch: 'Hij moet (...) attentie wijden aan

Max Ruitenberg (m) was een van de eerste inlichtingenofficieren die in 1945 geworven werd voor MARID en was dertien jaar hoofd van MARID-sectie III. Hier bij zijn afscheid in 1971 (M. Jensen en W. Platje)

Naar Cilacap via de slecht begaanbare oostkant van de Slametvulkaan ofwel via 'Meyers Grote Omweg' (Beeldbank NIMH)

maritieme zaken, n.l. het binnenvaren van prauwen in de voorgeschreven havens Tg. [Tanjung] Priok en Pasar Ikan; het smokkelverkeer naar de Moeara Baroe, West van Pasar Ikan; het illegale verkeer naar kreekjes bij Tjilintjing, Oost van Tg. Priok. Hij licht hieromtrent den O.A.Z. Tg. Priok rechtstreeks in, die de nodige maatregelen neemt zooals het uitzetten van patrouillegebieden voor zijn patrouillebooten.¹⁵

Operatie Product

Illustratief voor het werk van de inlichtingenofficiëren van de zeemacht in Indonesië is het optreden van luitenant-ter-zee der tweede klasse Max Ruitenberg bij de verovering van Cilacap, de belangrijkste havenplaats aan Java's zuidkust. Ruitenberg hoorde bij de eerste lichter inlichtingenofficiëren die in 1945 in het bevrijde Nederland geworven werd. Samen met drie andere inlichtingenofficiëren van de marine vertrok hij in oktober 1945 met het MS Nieuw Amsterdam naar Indonesië, maar zij strandden in Maleisië door het Britse verbod om Nederlandse troepen tot Java en Sumatra toe te laten. Pas in maart 1946 arriveerde Ruitenberg in Batavia waar hij op het Algemeen Hoofdkwartier bij de security-sectie diende.¹⁶ Naast het uitvoeren van betrouwbaarheidsonderzoeken op personeel moest deze afdeling infiltratie door de Indonesische strijdkrachten tegengaan.

Op 19 juli 1947 startte Operatie Product, een grootschalig bliksemoffensief dat twee derde van Java en een derde van Sumatra onder Nederlands gezag bracht en Den Haag betere kaarten moest geven aan de onderhandelingstafel met de Republiek Indonesië. Hoewel deze operatie vooral een landmacht- en KNIL-aangelegenheid was, zag vrijwel het gehele potentieel van de marine in Zuidoost-Azië actie. Van de marine-inzet tijdens Operatie Product zijn vooral de amfibische landingen van de Mariniersbrigade bij Pasir Putih in Oost-Java bekend. Maar de vloot en Marine Luchtvaartdienst leverden ook op Madura en de Javaanse noord- en zuidkust vuursteun en logistieke ondersteuning aan de landstrijdkrachten.¹⁷

De belangrijkste inzet van de zeemacht tijdens Operatie Product aan de Javaanse zuidkust was ondersteuning bij de verovering van Cilacap. In juli 1947 werd bekend dat een marinedetachement in het kielzog van de V-Brigade richting Cilacap zou optrekken en dat Ruitenberg als inlichtingenofficier aan het detachement werd toegevoegd. Uit de inlichtingenrapporten die hij aan het hoofdkwartier van de MARID in Batavia zond, valt zijn werk goed op te maken.¹⁸

Met Hannibal naar Cilacap

Op 20 juli haalde Ruitenberg op het Algemeen Hoofdkwartier de laatste instructies voor de Port Party op. Naast Ruitenberg en de detachementcommandant bestond de groep uit zeven officieren, twee onderofficieren en 27 korporaals en manschappen van het korvet Hr.Ms. Ambon, dat in Soerabaja in onderhoud lag. Bij zijn werkzaamheden werd Ruitenberg ondersteund door de Indo-Europese milicien-matroos Haberland, die Maleis en Javaans sprak. In de vroege ochtend van 21 juli vertrok zijn konvooi naar Bandung, waar het zich bij de V-Brigade voegde. Op 24 juli trok het met deze eenheid op naar de aan de Javaanse noordkust gelegen havenstad Cirebon. Vanaf dat moment reed de kolonne door vijandelijk gebied, wat onder meer bleek uit het grote aantal ingegraven vliegtuigbommen en mijnen die de genie moest demonteren. Na een lange rit door de Preanger belandde het detachement op de avond van de 24^e in Cirebon. Daar moest het enkele dagen blijven voordat de V-Brigade naar het zuiden doorstootte. Hoewel de marine van de Republiek Indonesië, de ALRI, haar archieven in Cirebon had verbrand, konden Ruitenberg en Haberland twee door de landmacht gearresteerde Indonesische marineofficiëren ondervragen. Over Cilacap lieten zij echter niets los.

Via Tegal trok de kolonne op 30 juli verder naar Cilacap waarbij de V-Brigade over de centrale Javaanse bergrug naar het zuiden afzakte. Om de hevig gesaboteerde marsroute langs de goed begaanbare westkant van de Slametvulkaan te omzeilen besloot de commandant van de V-Brigade, kolonel (KNIL) 'Jantje' Meyer, langs de oostkant op te trekken. De gewaagde beslissing om het zestig kilometer lange, slecht begaanbare en niet verkende bergpad te nemen pakte goed uit. De tocht werd bekend als 'Meyers Grote Omweg' en leverde de brigadecommandant de bijnaam 'Hannibal' en een Militaire Willems-Orde op.¹⁹

De marinegroep, het 1^e Bataljon van het 3^e Regiment Infanterie en het 2^e Infanteriebataljon van het KNIL naderden Cilacap pas op 2 augustus. Op tien kilometer van de havenstad werd halt gehouden. Het KNIL-bataljon trok als voorhoede te voet naar de stad op, gevolgd door het gros van het marinedetachement. Ruitenberg en Haberland volgden in een jeep met de andere eenheden. De opmars van de voorhoede verliep trager dan verwacht, waardoor Ruitenberg omstreeks het middaguur als eerste in de haven van Cilacap aankwam. De torpedobootjager Hr.Ms. Tjerk Hiddes en de mijnenvegers Hr.Ms. IJsselmonde, Hr.Ms. Tholen en Hr.Ms. Vlieland liepen Cilacap tegelijkertijd binnen. De torpedobootjager had vuursteun geleverd en de mijnenvegers hadden de aanloop naar de haven geveegd. De torpedobootjager Hr.Ms. Piet Hein in Cilacap meerde ondertussen af om de havendiepte te peilen.

Zeldenrust

De OAZ en Port Party in Cilacap hadden genoeg te doen: de stad en de haven lagen grotendeels in puin. Veel rubber- en suikerloodsen waren door terugtrekkende Indonesische troepen in brand gestoken. De oorlogsverslaggever van de V-Brigade, luitenant G.W. Gräper, zag een 'voor 80 procent vernielde stad, zonder bevolking, rookend nog en stinkend'.²⁰ Om de haven weer in bedrijf te krijgen bouwde de Port Party allereerst een radiostation op, richtte het een havenkantoor in en nam het detachement zijn intrek in een voormalige ALRI-kazerne. Het opknappen van het haventerrein zou ruim een week in beslag nemen, hoewel de eerste koopvaardischepen al op 2 augustus losten. Ook Ruitenberg zat niet stil. Zijn werkzaamheden tijdens de bijna twee maanden die hij in Cilacap was gestationeerd, van 2 augustus tot 24 september, tonen de grote verscheidenheid aan taken die inlichtingenpersoneel van de marine op zich nam. De naam van de marinekazerne, Zeldenrust, was toepasselijk gekozen.

Eén van de methoden om aan inlichtingen te komen waren huiszoekingen. Doordat de Republikeinen Cila-

cap in allerijl verlaten hadden om aan de Nederlanders te ontkomen, wisten Ruitenberg en Haberland tijdens huiszoekingen in de kantoren van de havendienst en de ALRI bijvoorbeeld kaartmateriaal en gegevens over de Indonesische marine buit te maken. Deze huiszoekingen beperkten zich niet tot de haven en stad, maar spreidden zich ook uit naar de kampongs rondom de stad. Bij de terugkomst van de Indonesische bevolking na Operatie Product vreesden de Nederlanders dat Indonesische milities en reguliere legereenheden zouden terugkeren om de Nederlandse aanwezigheid te saboteren. In de kampongs werden onder meer steekwapens, documenten, kaarten en Republikeinse propaganda in beslag genomen. Bovendien boden de kampongpatrouilles de mogelijkheid in gesprekken met de bevolking inlichtingen te vergaren over het 'politieke stemmingsbeeld', dat de NEFIS voor de verovering van Cilacap als 'zeer pro-SOEKARNO' inschatte.

Een andere vorm van *human intelligence* bestond uit het ondervragen van enkele door het KNIL gearresteerde ALRI-officieren die in Cilacap waren achtergebleven. Onder hen bevond zich de lokale Indonesische basiscommandant, kolonel Kadjad. De verhoren van Kadjad en ander Indonesische marinemannen leidden tot informatie over de ligging van een vooroorlogs Nederlands mijnenveld en de aanwezigheid van Japans kustgeschut op Nusa Kambangan, een eiland voor de haveningang van Cilacap. Op basis van deze inlichtingen ondernamen de landingsdivisies van de Piet Hein en Tjerk Hiddes samen met Ruitenberg, Haberman en een groep pioniers van het 2^e Bataljon Infanterie van het KNIL, een expeditie naar het eiland. In Fort Cimiring bliezen zij drie kanonnen, een zoeklicht en honderden granaten op. Een andere tocht leidde naar het eveneens op Nusa Kambangan gelegen Fort Karang Bolong. Het geschut van deze vesting was tijdens Operatie Product door de Tjerk Hiddes buiten gevecht gesteld, maar er bevonden zich – naast stoffelijke overschotten van de omgekomen bezetter – nog enkele honderden 15 cm-granaten. Ondanks de 'afschuwelijke lijkenlucht in

Landingsdivisies van Hr.Ms Piet Hein en Hr.Ms Tjerk Hiddes ondernamen diverse expedities op basis van inlichtingen van de MARID (beeldbank NIMH)

en om het fort', werden de nog bruikbare granaten naar het Marine Etablissement in Soerabaja verscheept.

Andere operaties van Ruitenberg, Haberman en de later gearriveerde MARID-officier A.W. Dijkwel richtten zich op het op gang krijgen van de scheepvaart in Cilacap. Daarvoor was dienstneming van Indonesiërs bij de zee-macht, de havendiensten en de koopvaardij van belang. Zij werden eerst aan een screening onderworpen. Uit een dergelijk betrouwbaarheidsonderzoek voor de Koninklijke Paketvaart Maatschappij bleek dat de ALRI probeerde te infiltreren in de Nederlandse koopvaardij om Indonesische schepelingen tot sabotagedaden aan te zetten. De bezetting van Cilacap leidde er ook toe dat Indonesisch personeel van de KM, dat in Republikeins gebied had vertoefd, weer in dienst kon treden. Een voorbeeld is de Javaanse matroos Imran, die gedurende de oorlog aan boord van Hr.Ms. Zuiderkruis gediend had, maar tijdens verlof in Batavia in november 1945 door Republikeinse militairen werd belet naar het schip terug te keren. Daarnaast waren Ruitenberg en Dijkwel betrokken bij het bergen van verschillende motorschepen van de ALRI op de bij Cilacap gelegen zijrivieren Donan en Jeruklegi. Eind september 1947 werd de marinekazerne Zeldenrust overgenomen door de landmacht en vertrok de Port Party uit Cilacap. Ruitenberg meldde zich in Batavia bij de Marinestaf, waar hij plaatsvervangend hoofd van de beveiligingssectie werd.

Indische kongsi

De *intelligence revolution* tijdens de Tweede Wereldoorlog leidde tot het besef dat militair succes grotendeels afhankelijk was van de toegang tot betrouwbare en actuele inlichtingen en de bescherming van dergelijke militaire geheimen. De oprichting van de MARID is een resultaat van deze ontwikkeling. Tijdens de eerste jaren van zijn bestaan lag het belangrijkste werkterrein voor de dienst in Indonesië waar de KM betrokken was bij de Nederlandse poging tot koloniaal gezagsherstel. Toen Nederland op 27 december 1949 de vlag streek en de soevereiniteit overdroeg aan de Verenigde Staten van Indonesië, werd ook de inlichtingen- en veiligheidsdienst van de KM in Zuidoost-Azië opgeheven. Volgens MARID-kenners Martin Jensen en Wies Platje leidde de aftocht uit de archipel ertoe dat er veel zeer ervaren personeel vrijkwam. Hun kennis en ervaring kwam de kwaliteit van de jonge dienst ten goede. 'De meesten van hen', zo stellen zij vast, 'zouden sleutelposities bij de zich uitbreidende MARID in Nederland en overgebleven rijksdelen gaan vervullen.'²¹ Net als de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) werd de MARID in de eerste naoorlogse decennia geleid door een 'Indische kongsi' van officieren die vooral in de dekolonisatiestrijd ervaring hadden opgedaan.²² Het voorbeeld van Ruitenberg is exemplarisch: hij behoorde tot de eerste lichte van speciaal voor de inlichtingendienst geworven officieren en deed in de archipel ervaring op met verschillende aspecten van het inlichtingen- en veiligheidswerk. Na terugkeer uit Indonesië diende hij in Amsterdam, op de Nederlandse Antillen en op Nederlands-Nieuw-Guinea. In 1971 verliet hij als kapitein-luitenant-ter-zee de dienst, na dertien jaar hoofd van MARID-sectie III – security – te zijn geweest.²³ De vuurdoop in Indonesië zou later van

doorslaggevende betekenis zijn bij successen die de MARID boekte tijdens het Nederlands-Indonesische steekspel rondom Nederlands-Nieuw-Guinea (1950-1962).²⁴

Tico Onderwater MA is historicus en werkt bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag.

Noten

- 1 B.G.J. de Graaff, 'Hot Intelligence in the Tropics: Dutch Intelligence Operations in the Netherlands East Indies during the Second World War', *Journal of Contemporary History* 22:4 (1987) p. 563-584, 564.
- 2 R.D. Haslach, *Nishi no kaze, hare. Nederlands-Indische inlichtingendienst contra agressor Japan* (Weesp 1985) p. 58-76; J.W.F. Nuboer, 'De eerste jaren van de marine-inlichtingendienst bij de Staf Zeemacht te Batavia, 1934-1938', *Marineblad* 91:6 (1981) p. 268-274.
- 3 M.W. Jensen en G. Platje, *De MARID. De Marine Inlichtingendienst van binnenuit belicht* (Den Haag 1997) p. 19.
- 4 B.G.J. de Graaff, 'Hot Intelligence in the Tropics: Dutch Intelligence Operations in the Netherlands East Indies during the Second World War', *Journal of Contemporary History* 22:4 (1987) p. 563-584, p. 564.
- 5 J.A. de Moor, *Generaal Spoor. Triomf en tragiek van een legercommandant* (Amsterdam 2011) 145; L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog XI C, Nederlands-Indië III* (Den Haag, 1986) p. 251-253.
- 6 J.Th.A. de Man, *Opracht Sumatra. Het Korps Insulinde 1942-1946* (Utrecht, 1987) p. 17-18.
- 7 J.J. Nortier, *Acties in de archipel. De intelligence-operaties van NEFIS-III in de Pacific Oorlog* (Franeker 1985) passim.
- 8 F.A.C. Kluiters, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten* (Den Haag, 1993) p. 233.
- 9 R.E. van Holst Pellekaan en I.C. de Regt, *Operaties in de Oost. De Koninklijke Marine in de Indische archipel (1945-1951)* (Amsterdam 2003) 135, 354-355. Een groot deel van de twaalfduizend man personeel bestond uit de vijfduizend mariniers van de Mariniersbrigade in Oost-Java. Zij vielen administratief onder de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië, maar operationeel onder legercommandant generaal S.H. Spoor. Zie: D.C.L. Schoonoord, *De Mariniersbrigade, 1943-1949: Wording en inzet in Indonesië* (Den Haag, 1988).
- 10 M. Hoekstra, 'De "vergeten strijd" in Nederlands-Indië: Zeeroof en zeeroofbestrijding tijdens de dekolonisatieoorlog (1945-1949)', *Marineblad* 127:6 (2017) 24-28, 25. Zie over de blokkade: M. Hoekstra, 'De Republiek in een wurggreep? De Nederlandse marineblokkade tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949)', *Tijdschrift voor Zeegechiedenis* 38:2 (2019) p. 47-65.
- 11 Kluiters, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, p. 234.
- 12 Ibidem, p. 239.
- 13 Ibidem, p. 235.
- 14 B. Bouman, *Ieder voor zich en de Republiek voor ons allen. De logistiek achter de Indonesische Revolutie 1945-1950* (Amsterdam, 2006) p. 269-277; Nationaal Archief (NL-HaNA), 2.13.72, Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië, inv. nr. 965, Correspondentie RNLLO Singapore en CZMNI, 1948.
- 15 NL-HaNA), 2.13.72, inv. nr. 1571, Viceadmiraal A.S. Pinke aan luitenant-admiraal C.E.L. Helfrich, z.d.
- 16 Jensen en Platje, *De MARID*, p. 23.
- 17 Van Holst Pellekaan en De Regt, *Operaties in de Oost*, p. 169-186.
- 18 Tenzij anders aangegeven, zijn de gegevens over de MARID in Cilacap ontleend aan: Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Collectie 551, KTZ SD G.Th. Vermeulen, inv. nr. 130, Inlichtingenrapporten Cilacap.
- 19 I. van der Spoel, 'De opmars van de V-brigade in Operatie Product, Java 1947' (bachelorscriptie Universiteit Leiden, 2019).
- 20 NIMH, Collectie 545, Sweep. Egodocumenten Nederlands-Indië 1945-1950, inv. nr. 548, Luitenant Gräper, 'Avontuur naar het zuiden: de vierde dag, 2 augustus 1947'.
- 21 Jensen en Platje, *De MARID*, p. 81.
- 22 P.H.A.M. Abels, *Spionkoppen. Inlichtingenleiderschap in elf portretten* (Amsterdam, 2020) 32; Jensen en Platje, *De MARID*, p. 81.
- 23 Jensen en Platje, *De MARID*, 48-50; R.E. van Holst Pellekaan, I.C. de Regt en J.F. Bastiaans, *Patrouilleren voor de Papoea's. De Koninklijke Marine in Nederlands Nieuw-Guinea 1960-1962* (Amsterdam, 1990) p. 117.
- 24 Ibidem, p. 109-147.